

Carlos Rizos
Universitat de Lleida

Representacions teatral·s a Lleida a finals del segle XVIII¹

pàg. 128-134

RESUM

Arran de l'aparició d'un document manuscrit de vint-i-quatre pàgines que porta per títol *Llibreta de entradas de las comedias* que es trobava entre la documentació del Col·legi de la Companyia de Jesús de Lleida, s'ofereix un panorama del teatre que es representava a Lleida en la darrera dècada del segle XVIII.

ABSTRACT

Starting from the discovery of a 24 pages' handwritten document entitled *Notebook of entry of comedies* that has been found among papers of the Lleida's Society of Jesus College, this study offers a panorama of theatre that was performed in Lleida during the last decade of 18th century.

PARAULES CLAU

teatre, Lleida, segle XVIII.

KEYWORDS

theatre, Lleida, 18th century.

A l'Arxiu Municipal de Lleida trobem un fons documental corresponent a la Companyia de Jesús format per sis capses A-Z. És la documentació manuscrita que va quedar al Col·legi de Sant Ignasi de Lleida quan Carles III va decretar l'expulsió dels jesuïtes el 1767. A la capsa 4 hem trobat un document que porta per títol *Llibreta de entradas de las comedias, gastos y lo que queda pagada la part destinada als còmichs*. No sabem per quina raó aquest document ha anat a parar a aquest fons documental, perquè veurem que no té res a veure amb els jesuïtes. Possiblement hi ha fet cap perquè en diferents parts del document es fa referència a «la Compañía», però hem d'entendre aquest concepte en el sentit de «companyia teatral»; per exemple, al final del foli 9v llegim «abonó el Sr Prior a la Compañía Cinquenta reales el día 1º de Noviembre que se pone por falta: Falta 50 r.». A la resta del document sovint hi apareix abreujat: «comp^a».

Es tracta d'una llista de les obres de teatre que foren representades al pati de les comèdies de l'Hospital de Santa Maria de Lleida, ubicat davant de la Catedral Nova, a l'edifici on actualment té la seu l'Institut d'Estudis Ilerdencs. Aquest fou el principal espai teatral a Lleida des del 1622 fins al 1798 (RABASA I RABASA 1985: 63-80). El nostre document es fa ressò d'aquest espai teatral quan diu, després del títol suara esmentat: «Las faltas las suple el S^o Hospital y quedan en su favor las sobras». El «Santo Hospital» no és cap altre que l'Hospital de Santa Maria, ja que l'altre espai de representació que hi havia en aquesta època (després justificaré la datació del document) era el teatre del carrer de la Llinasseria, que correspon al tram de carrer Major que va del carrer Cavallers fins al carrer Baró de Flix, i només va funcionar durant dos anys, 1761-1762 (RABASA I RABASA 1985: 84), de manera que ja no funcionava a l'època que aquí ens ocupa.

¹ Aquest treball s'emmarca dins dels estudis del grup de recerca consolidat de la Universitat de Lleida Oficina de Llengua i Literatura de Ponent i del Pirineu, dirigit per Ramon Sistac Vicén.

Fecha	Comedia	Entrada	Gastos	Queda	Hospital	Compañia	Falta
Nov 11	Comedia de los Reyes	186 2	073 7	049 3	052	027 4	
Nov 12	Comedia de los Reyes	133	067 4	065 2	008	057 2	033
Nov 13	Comedia de los Reyes	075 2	044 4	030 2	003 3	027	000 2
							063 2

Fig. 1 - Llibreta de entrades de las comedias, gastos y lo que queda pagada la part destinada a los cómichs.

Precisament veurem que el principal problema d'aquest document n'és la datació perquè enlloc consta l'any. Únicament veiem que hi apareixen les obres que es van representar des de l'11 de setembre fins al 8 de novembre. De cada espectacle, se'n detalla el dia de la representació, el títol de la peça (precedit sovint de l'apel·latiu «comedia»), la recaptació («entrada y aprovechamiento»), les despeses («gastos»), la diferència entre els dos conceptes anteriors («queda», resultat d'una resta), el que se'n queda l'Hospital («Hospital»), el que cobra la companyia («compañia», resultat de la resta del «queda» menys «Hospital»), el mig quarteró i les racions que cobraven els actors («M^o Qⁿ» o, en un cas, «M^o Qⁿ y raciones» i en un altre «M^o quarterón»)² i els diners que falten a la companyia que ha de suplir l'Hospital («falta» o «falta para la comp^a» o «falta que suplió el Hospital») o bé els que sobren i se'ls queda com a guany («sobra»);³ tot això acompanyat de la xifra corresponent en rals «r.».

A les vint-i-quatre pàgines (dotze fulls no numerats) de què

consta el manuscrit trobem els següents títols que acompanyaré dels autors corresponents i la data de representació:⁴

- 1) *El maestro de Alejandro*, comèdia històrica de Fernando de Zárate (estrenada el 1660, es va imprimir el 1666) [12 de setembre / 11].
- 2) *El thetrarca*: correspon a *El mayor monstruo los celos y tetrarca de Jerusalén* de Pedro Calderón de la Barca [13 de setembre / 12].⁵
- 3) *Dios hace justicia a todos*, de Francisco de Villegas (estrenada el 1674, fou impresa el 1676) [14 de setembre / 3].⁶
- 4) *La escocesa*, de Voltaire (1760), comèdia traduïda del francès, en prosa per Tomás de Iriarte (1769) i en vers per Ramón de la Cruz (1771) [15 de setembre i 9 d'octubre / 8].⁷
- 5) *Juan Labrador*: correspon a *El sabio en su retiro y villano en su rincón Juan Labrador*, comèdia de Juan de Matos Frago (impresa el 1670) [16 de setembre / 13].⁸
- 6) *Doña Inés*: pot correspondre a *La desgraciada hermosa o Doña Inés de Castro*, tragèdia signada per A. R. Y, és a dir, Antonio Rezano Imperial (1792) o l'homònima obra de l'actor i dramaturg José Concha (qualificada com a *tragicomedia en cinco actos*) o bé a *Doña Inés de Castro: escena trágico-lírica* de Luciano Francisco Comella (1791) o bé *Doña Inés de Castro y Valladares, Princesa de Portugal* de F. Gerónimo Bermúdez (1772) o l'anònima *Doña Inés de Castro Cuello de Garza, de Portugal* (c. 1750) [17 de setembre / 7].¹⁰
- 7) *La vida es sueño*, el gran drama de Pedro Calderón de la Barca (impres el 1636) [18 de setembre / 7].
- 8) *Mudanzas de la fortuna*: la presència de l'article ens inclina a pensar que es tracta de *Mudanzas de la fortuna y firmezas del amor*, comèdia de Cristóbal de Monroy y Silva (impresa el 1649) més aviat que *El rigor de las desdichas y mudanzas de fortuna*, atribuïda a Calderón de la Barca (1663)¹¹ [19 de setembre / 11].

² Tinguem en compte que un «quarterón» era una quarta part d'una arrova, equivalent a sis lliures i mitja (2.600 grams), de manera que «Medio quarterón» serien 1.300 grams. En tots els casos, fins i tot quan va seguir de «y raciones», té assignada la mateixa quantitat (90 rals, és a dir, 45 pessetes). Pel que fa a la «ración», era el que cobraven els actors cada vegada que treballaven; diferent del «partido», que el cobraven tot l'any (ÁLVAREZ 1988: 451).

³ En dos casos també apareix un tal «Diego» que també hi té assignada una quantitat.

⁴ Al costat de la data de representació (on indico el dia i el mes) afegeixo, després d'una barra, el número de representacions que es van fer d'aquesta mateixa obra a Barcelona durant la darrera dècada del segle XVIII d'acord amb el recull de la cartellera que publicà SALA-VALLDAURA (1999).

⁵ Es tracta d'una segona versió del drama d'honor *El mayor monstruo del mundo* (impresa el 1637), sobre la qual podeu consultar el treball de CAAMAÑO 2002.

⁶ A MCGAHA 1994 es considera que Francisco de Villegas és un pseudònim d'Antonio Enríquez Gómez, que també sembla ser el nom que hi ha darrere de Fernando de Zárate, que signa *El maestro de Alejandro* (núm. 1), *La presumida y la hermosa* (núm. 39) i *El Cid Campeador y el noble siempre es valiente* (núm. VIII); amb números romans faig referència a les peces teatrals que inclou el manuscrit que va consultar Rabasa (RABASA 1985: 72).

⁷ Difícilment la relacionarem amb una homònima tragèdia de Manuel Hidalgo que conservem manuscrita a la Biblioteca Nacional de Madrid (Saragossa, 1774; HERRERA 1993: 238).

⁸ Es tracta d'una reelaboració de la comèdia de Lope de Vega *El villano en su rincón* (1616), escrita entre 1611 i 1616 (SERÉS 2008: 69).

⁹ L'obra que es va representar set cops a Barcelona durant la darrera dècada del segle XVIII sembla que fou *Ver y creer: el rey don Pedro de Portugal y doña Inés de Castro* de Juan de Matos Frago (SALA-VALLDAURA 1999).

¹⁰ Segurament relacionada amb *Ver y creer: el rey don Pedro de Portugal y doña Inés de Castro*, de Juan de Matos Frago (representada el 1696 però no impresa fins el 1765, tot i que n'hi ha un manuscrit de 1699), continuació de *Reinar después de morir*, de Luis Vélez de Guevara (1652), i també amb la tragèdia *Doña Inés de Castro* de Juan Mejía de la Cerda (1612).

¹¹ Aquesta obra també ha estat atribuïda a Francisco de Quevedo (Urzáiz 2002: s. v. Quevedo, que recull l'edició anònima de 1757 amb l'article de Mudanzas de [la] fortuna que no consta a l'impres segons el Catálogo Colectivo del Patrimonio Bibliográfico Español); les edicions conservades parteixen de 1750. En tot cas, també es podria tractar de la comèdia palatina de Lope de Vega *Las mudanzas de Fortuna y sucesos de Don Beltrán de Aragón*, escrita entre 1604 i 1607 però publicada el 1612 (Pontón 2002: 256), i que deu ser l'origen de les altres.

- 9) *La jura de Artaxerxes*: correspon a *La piedad de un hijo vence la impiedad de un padre y Jura de Artajerjes rey de Persia*, d'Antonio Bazo, que és com signava Antonio Furmento Bazo (1765; estrenada l'any següent, però manuscrita el 1762) [20 de setembre / 4].¹²
- 10) *El Cid*, tragèdia de Pierre Corneille (1637) traduïda del francès¹³ [21 de setembre / 15].¹⁴
- 11) *El amo criado*: correspon a *El amo criado o Agravios y celos (o Donde hay agravios no hay celos)*, comèdia de costums de Francisco de Rojas Zorrilla (representada el 1636, fou impresa al 1640) [22 de setembre / 8].
- 12) *El conde Saldaña*: correspon a *El conde de Saldaña*, comèdia heroica d'Álvaro Cubillo de Aragón (impresa el 1660) [23 de setembre / 10].
- 13) *La más heroica piedad*: correspon a *La más heroica piedad más noblemente pagada*, comèdia heroica de Luis Moncín (1767) [24 de setembre / 12].
- 14) *Las Amazonas*, drama heroic d'Antonio de Solís (representada el 1655 i impresa el 1657) [25 de setembre / 2].
- 15) *El conde Alarcos*, comèdia històrica o llegendària de Guillén de Castro (escrita cap al 1600 i impresa el 1618) o la imitació de Mira de Amescua (1577-1644, editada el 1653) [26 de setembre / 1].
- 16) *La reyna más perseguida*: correspon a *La prudencia en la mujer y reina más perseguida*, de Vicente Cipriano Segura (1758-1781) [27 de setembre / 4].
- 17) *Los monteros de Espinosa*: correspon a la *Comedia nueva de los monteros de Espinosa*, peça anònima atribuïda a Antonio Valladares de Sotomayor (1740-1820?), que parteix d'una peça

de Lope de Vega; impresa a Barcelona als tallers de Juan Francisco Piferer (1722-1749), fou representada el 1784 segons el *Memorial literario* d'aquell any (II, p. 125-126) [28 de setembre / 13].¹⁵

18) *El Príncipe tonto*: correspon a *Cuando no se aguarda: príncipe tonto*, comèdia de figurón de Francisco de Leyva Ramírez de Arellano (impresa el 1675) [29 de setembre / 8]

19) *El hijo de 4º padres*: segurament es tracta d'*El hijo de cuatro padres y de tres madres perdido*, de Luis Moncín (c. 1770) (Aguilar 1981-2001: V, núm. 5347) [30 de setembre / 6].¹⁶

20) *La lavandera*: correspon a *El monstruo de la fortuna, la lavandera de Nápoles, Phelipa Catanea*, signada per «Tres ingenios», que P. P. Rogers i F. A. Lapuente (ROGERS I LAPUENTE 1977: 443) identifiquen amb Pedro Calderón de la Barca, Juan Pérez de Montalbán i Francisco de Rojas Zorrilla (representada el 1636, fou impresa el 1666) [1 d'octubre / 14].

21) *El Siroe*: traducció castellana (Madrid, 1739) de l'òpera dramàtica de Pietro Metastasio *Siroe rey de Persia* (1725) [2 i 3 d'octubre / 5].¹⁷

22) *La prudencia en la niñez*: correspon a *La prudencia en la niñez y reina loca de Hungría*, comèdia signada per «Un Ingenio de esta Corte» (Madrid, 1749), identificat per Jaime Moll (MOLL 1966: núm. 968) amb Antonio Pablo Fernández, que l'estrenà el 1740 [4 i 5 d'octubre / 5].

23) *No puede ser guardar una muger*: correspon a *No puede ser el guardar una mujer*, comèdia de caràcter d'Agustín Moreto (representada el 1659, fou impresa el 1661) [6 d'octubre / 16].

24) *Artaxerxes: El Artaxerxes* és traducció castellana (Madrid, 1734) de l'òpera dramàtica de Pietro Metastasio *Artaserse* (1730) [7 d'octubre].¹⁸

¹² Es tracta d'una adaptació de l'*Artaxerxes*, òpera dramàtica de Pietro Metastasio (1730).

¹³ Tot i que l'edició més antiga de la traducció (per Tomás García Suelto) és de l'any 1803, al segle XVIII en van circular diverses traduccions manuscrites, com la de José Olmeda León (fl. 1745-1797) (ms. 108bis de la biblioteca Menéndez Pelayo de Santander) o la d'Antonio de Saviñón (1768-1814) (ms. 272 de la Real Academia Española, copiat també al ms. 312) (AGUILAR 1981-2001: VI, núm. 1115, i VII, núm. 4371 respectivament). De totes maneres, no podem descartar que es tracti d'*El Cid Campeador* que apareix a la llista de Rabasa (1985: 75), de manera que el podríem identificar amb la peça de Fernando de Zárate (manuscrit autògraf de l'any 1660, conservat a la Biblioteca Nacional: ms. 17229). Tot i així, coneixem altres textos que duen per títol *El Cid*: un auto sacramental anònim (ms. 15354 de la Biblioteca Nacional), una moixiganga anònima que ha estat atribuïda a Simón de Samatheo, o alguna de les dos peces que, segons Lope de Vega, va escriure sobre aquest personatge Pedro Liñán de Ríaza (mort el 1606); el mateix Lope ve com a autor de *Las hazañas del Cid y su muerte, con la toma de Valencia*, tot i que se suposa que no és seva.

¹⁴ SALA-VALLDAURA 1999: 177 recull *El Cid Campeador* de Zárate o *Las mocedades del Cid* de Guillén de Castro (1618; o la seva segona part, *Las hazañas del Cid*, del mateix any) o la paròdia homònima d'aquesta que va escriure Jerónimo Cancr (1673) com a presumptes peces que es van representar a Barcelona sota aquest títol. Com *El Cid* només el recull en tres representacions (SALA-VALLDAURA 1999: 58).

¹⁵ També es va representar amb el títol *De donde tienen su origen los Monteros de Espinosa* (així consta en un manuscrit del segle XVIII que conté diverses *Comedias* i es conserva a la Fundación Lázaro Galdiano, a Madrid; fols. 112-178). Aquesta obra es va representar amb gran èxit a Barcelona amb el títol *Preferir (o Apetecer) un veneno para vindicar (o guardar) un sigilo*; tretze representacions entre 1790 i 1799 (SALA-VALLDAURA 1999: 173). N'hi ha una edició moderna a càrrec de William P. Cooke (COOKE 1973). També en conservem un manuscrit signat per un tal Buzano (Biblioteca Municipal de Madrid, ms. 15994), potser Juan Francisco Buzano (fl. 1785-1788) (HERRERA 1993: 61).

¹⁶ Datada cap al 1770, fou representada sis cops a Sevilla entre 1773 i 1775 (AGUILAR 1974: 277), i a Madrid es representà el 1784 (*Memorial literario*, 1784, vol. III, p. 131-132), i encara es representà al Teatro de la Cruz el 1813 (*Diario de Madrid*, núm. 296, 1813, p. 506). El manuscrit es troba a la Biblioteca Municipal de Madrid (de 1784), però es publicà el 1793 sota el títol *Para averiguar verdades el tiempo el mejor testigo, o el hijo de cuatro padres*; és refundició d'una peça de Pedro Ximénez Fernández (que publicà a Madrid entre 1756 i 1759) inspirada en *La señora Cornelia* de Cervantes (SALA-VALLDAURA 1999: 200-201). Es coneix també amb el títol *El montañés malicioso: fingimiento del amor y el Infante pretendido* (HERRERA 1993: 313).

¹⁷ A banda de les edicions, també tenim notícia d'un manuscrit d'Antonio González de León que contenia la tragèdia *Siroe en Persia: comedia nueva* (representada a Sevilla el 1773; AGUILAR 1981-2001: IV, núm. 2182, que el classifica com a «no localizado»). També tenim el manuscrit del jesuïta Benito Antonio Céspedes (1726-1787) que recull les *Obras dramáticas de Pedro Metastasio*, al primer volum del qual (ms. 303 de la Biblioteca Pública del Estado en Toledo, fols. 230-257) trobem el *Siroe* (AGUILAR 1981-2001: II, núm. 2882).

¹⁸ Possiblement es tracta de la traducció de les òperes de Metastasio que va fer el suara esmentat jesuïta Benito Antonio Céspedes. Al mateix primer volum de les seves *Obras dramáticas de Pedro Metastasio* (ms. 303, fols. 5-34) trobem l'*Artaxerxes* (AGUILAR 1981-2001: II, núm. 2882). Igualment coneixem una traducció d'Ignacio de Luzán (HERRERA 1993: 279). També és possible que l'haguem d'identificar amb *La jura de Artaxerxes* que hem vist al núm. 9, d'Antonio Bazo (1765).

- 25) *El mejor par de los doze*, comèdia heroica de Juan de Matos Fragoso i Agustín Moreto (impresa el 1673) [8 d'octubre].
- 26) *Mélope y Polifonte*, d'Antonio Furmento Bazo (segle XVIII) [10 i 14 d'octubre].¹⁹
- 27) *El Pe Constante*: correspon a *El Príncipe Constante*, drama històric de Calderón de la Barca (representada el 1629 i impresa el 1636) [11 d'octubre / 5].
- 28) *El Cahín de Cataluña*: és *El Caín de Cataluña*, drama d'honor de Francisco de Rojas Zorrilla (impresa el 1651) [12 d'octubre / 1].
- 29) *El falso Nuncio*: correspon a *El falso nuncio de Portugal* (1741), comèdia de *figurón* signada per «Un Ingenio de esta Corte», que ha estat identificat (ROGERS I LAPUENTE 1977) amb José de Cañizares [13 d'octubre / 1].
- 30) *La Andrómaca*: correspon a *La Andrómaca* de Jean Racine (1667), tragèdia traduïda del francès al castellà per Pedro de Silva Sarmiento com *La Andrómaca o Al amor de madre no hay afecto que le iguale* (1775) [15 i 16 d'octubre / 17].²⁰
- 31) *Afectos de odio y amor*, comèdia de Pedro Calderón de la Barca (representada el 1658 i impresa el 1664) [17 d'octubre / 5].
- 32) *El sacrificio de Efígenia*, comèdia mitològica de José de Cañizares (estrenada el 1721 i impresa el 1756) [18 i 19 d'octubre / 7].²¹
- 33) *El Diablo Predicador*: correspon a *El Diablo predicador o el mayor contrario amigo* (1635), comèdia signada per «Un ingenio de la corte» que s'ha identificat (segons el *Catálogo de las piezas de teatro que se conservan en el Departamento de Manuscritos de la Biblioteca Nacional*; AADD 1989: núm. 2079) amb Luis Belmonte Bermúdez (representada el 1623 i impresa el 1653) [20 d'octubre / 19].²²
- 34) *La cisma de Inglaterra*, drama històric de Pedro Calderón de la Barca (escrita cap al 1627, es publicà el 1684) [21 d'octubre / 8].
- 35) *Cautelas*: possiblement es tracta de la sarsuela *Cautelas contra cautelas o el rapto de Ganimedes* de José de Cañizares (representada i impresa el 1745) (AGUILAR 1981-2001: II, núm. 1310), inspirada en la comèdia *Cautela contra cautela* (representada el 1621, ha estat atribuïda a Tirso de Molina, a Mira de Amescua i també a Ruiz de Alarcón)²³ [22 d'octubre / 5].²⁴
- 36) *El garrote*: es deu tractar d'*El garrote más bien dado y Alcalde de Zalamea*, drama d'honor de Pedro Calderón de la Barca (escrita entre 1640 i 1644, s'imprimí el 1683) [23 d'octubre].
- 37) *Lo que va de Cetro a Cetro*: correspon a *Lo que va de cetro a cetro y crueldad en Inglaterra*, comèdia de José de Cañizares (1676-1750; aquesta peça s'imprimí el 1795) [24 d'octubre / 4].
- 38) *El catalán Serrallonga*: drama històric en tres jornades escrit per Antonio Coello (1a jornada), Francisco de Rojas Zorrilla (2a jornada) i Luis Vélez de Guevara (3a jornada), i publicada el 1636 a Saragossa (representada l'any abans, el manuscrit porta data de 1634) [25 i 26 d'octubre / 13].
- 39) *La Presumida y hermosa*: correspon a *La presumida y la hermosa*, comèdia d'emboics de Fernando de Zárate (estrenada el 1661 i impresa el 1665) [27 d'octubre / 11].
- 40) *El capitán Belisario*: es tracta d'*El capitán Belisario y exemplo mayor de la desdicha*, comèdia històrica o llegendaria d'Antonio Mira de Amescua (impresa el 1625), encara que ha estat atribuïda a Lope de Vega, a Juan Pérez de Montalbán i a Juan de Matos Fragoso [28 d'octubre / 6].
- 41) *El rico hombre de Alcalá*: correspon a *El valiente justiciero y el ricohombre de Alcalá*, drama històric d'Agustín Moreto (impresa el 1657) [29 d'octubre / 8].²⁵
- 42) *Antíoco y Seleuco*: es tracta del drama històric *Antíoco y Seleuco o A buen padre mejor hijo* d'Agustín Moreto (escrita i impresa el 1654) [30 d'octubre / 5].²⁶

¹⁹ La Universitat de Sevilla té un manuscrit d'aquesta obra, signatura: A 250/071(1) (AGUILAR 1981-2001: I, núm. 3840; al núm. 3839 fa referència a un altre manuscrit de la Biblioteca Municipal de Madrid, ms. 46-4, que qualifica de «perdido»).

²⁰ El mateix text va aparèixer publicat el 1764 sota el títol d'*Astianacte* (AGUILAR 1981-2001: v, núm. 4982), que fa referència al fill d'Andrómaca i Hèctor. Coneixem altres traduccions, editades com la de Margarita Hickey y Pellizoni (inclosa en les seves *Poesías varias sagradas, morales y profanas o amorosas*, 1789; AGUILAR 1981-2001: IV, núm. 3223) o manuscrites com la d'Antonio de Saviñón (1768-1814; ms. 275[1] de la Real Academia Española, copiada també al ms. 312). També hi trobem una obra original de Luciano Francisco Comella (1751-1812) que porta el títol de *La Andrómaca: melodrama trágico en un acto* (València 1815; manuscrit conservat a la Biblioteca Municipal de Madrid, ms. 83-19). I una versió en drama musical que porta el text bilingüe italià-castellà: *La Andrómaca: Drama armónico* (Cadis i Barcelona, 1762, Palma 1767; només localitzada a la biblioteca de la Universitat de Barcelona); la traducció és de Juan Pedro Maruján Cerón (m. 1770), però cal aclarir que l'original italià no és de Metastasio -se'equivoca en això Aguilar Piñal (AGUILAR 1981-2001: v, núm. 3620)-, que no va escriure cap llibret operístic amb aquest títol, i la música tampoc no pot ser de Jommelli (com diu al núm. 3622, corresponent a l'edició de Palma), sinó que es tractarà de l'òpera *Andromaca* de Giovanni Paisiello (1797), que parteix d'un llibret que ha estat atribuït a Giovanni Battista Lorenzi o a Antonio Salvi (Viquipèdia en italià, s. v. *Andromaca [Paisiello]*) [Consulta: 1 novembre 2015] En línia: [https://it.wikipedia.org/wiki/Andromaca_\(Paisiello\)](https://it.wikipedia.org/wiki/Andromaca_(Paisiello)). D'altra banda, cal aclarir que la traducció de Pedro de Silva fou *exornada* per Ramón de la Cruz (SALA-VALLDAURA 1999: 188).

²¹ Inspirada en la *Iphigénie* de Racine.

²² Obra inspirada en el drama *Fray Diablo* de Lope de Vega.

²³ També es podria tractar de *No hay contra lealtad cautelas*, de Francisco de Leiva Ramírez de Arellano (impresa el 1675), però els títols que trobem a la resta del document generalment fan referència al començament del títol de les obres i no pas al final.

²⁴ Sala-Valldaura diu que fou *No hay contra lealtad cautelas* la que es va representar a Barcelona durant la darrera dècada del XVIII (SALA-VALLDAURA 1999, 100, 106 i 164).

²⁵ És una reelaboració d'*El infanzón de Illescas* de Lope de Vega.

²⁶ També coneixem una comèdia burlesca amb el mateix títol signada per Juan de Matos Fragoso, Alonso de Olmedo i Pedro Royo (es conserva en un manuscrit del segle XVII a la Biblioteca Nacional: ms. 16908).

43) *Berenice*: podria tractar-se d'una traducció de la tragèdia de Jean Racine *Berenice* (1670) o més aviat de *Berenize en Tesalónica*, que parteix d'*El rei pastor* de Pietro Metastasio (1751) [31 d'octubre / 1].²⁷

44) *El Bruto de Babilonia*, comèdia de Juan de Matos Fragoso, Agustín Moreto i Jerónimo de Cáncer coneguda també com a *Nabucodonosor* (impresa al 1668) [2 i 3 de novembre / 24].²⁸

45) *La Eugenia*, drama de Pierre-Augustin Caron de Beaumarchais (1766), traduït al castellà per Ramón de la Cruz (1779, però ja estrenada el 1772) [4 i 5 de novembre / 6].

46) *Las cuentas del Gran Capitán*, de José de Cañizares (estrenada a Madrid el 1715 però no impresa fins el 1746), inspirada en l'homònima peça de Lope de Vega (escrita entre 1614 i 1619 i impresa el 1638) [6 de novembre / 12].

47) *El Desdén*: segurament es refereix a *El desdén con el desdén*, popularíssima comèdia de saló d'Agustín Moreto (impresa al 1654) i no a *El desdén vengado*, comèdia de Francisco de Rojas Zorrilla (escrita el 1617 però no impresa fins el 1662), molt menys coneguda [7 de novembre / 17].

48) *Judas Iscariote*, comèdia religiosa d'Antonio de Zamora (impresa el 1722, però representada el 1719) [8 de novembre].

Després d'aquest inventari de peces teatrals representades durant prop de dos mesos, ens adonem de la varietat d'espectacles que podien veure els lleidatans de l'última dècada del segle XVIII. Veiem que cada dia hi havia un espectacle, amb l'única excepció del dia de Tots Sants, l'1 de novembre.

Si volem datar aquest document, haurem de tenir en compte les obres més recents que hi consten. Possiblement la més recent és *Doña Inés* (núm. 6), que hem relacionat amb *La desgraciada hermosura o Doña Inés de Castro*, tragèdia signada per Antonio Rezano Imperial i publicada a Madrid el 1792, o bé amb *Doña Inés de Castro: escena trágico-lírica* de Luciano Francisco Comella (de 1791). Però si dubtéssim de la identificació d'aquesta obra, que també podríem relacionar amb *Ver y creer, el rey don Pedro de Portugal y doña Inés de Castro* (comèdia d'embolics de Juan de Matos Fragoso, m. 1689), ens podríem fixar també en la traducció de *La escocesa* (núm. 4) de Voltaire per Tomás de Iriarte

(1769) o per Ramón de la Cruz (1771), o bé la traducció de *La Eugenia* (núm. 45) de Beaumarchais també per Ramón de la Cruz (de 1779) o la de *La Andrómaca* (núm. 30) de Racine per Pedro de Silva (de 1775). Hem de pensar, per tant, que aquest document possiblement és de la darrera dècada del segle XVIII perquè el 1798 es va tancar el teatre de l'Hospital de Santa Maria.

En aquest sentit, hem de comparar aquest document amb un altre que esmenta la *Història del teatre a Lleida* (RABASA I RABASA 1985: 72) referent als «últims anys de la seva [del teatre] existència», que recull els següents títols:

I) *Afectos de odio y amor*, de Calderón de la Barca (cfr. núm. 31 del nostre inventari).

II) *El desdén con el desdén*, d'Agustín Moreto (cfr. núm. 47 de la nostra llista).

III) *El maestro de Alejandro*, de Fernando de Zárata (cfr. el nostre núm. 1).

IV) *El Thetrarca de Jerusalem*, de Calderón de la Barca (cfr. el nostre núm. 2).

V) *El amante mudo*: es tracta d'*El amante mudo, la fuerza de la sangre y amor hace hablar a los mudos*, comèdia d'embolics de «Tres ingenios» que s'han identificat (PALAU 1948-1987: s. v. *Villaviciosa*, i SIMÓN 1984: vol. 14, núm. 3401) amb Sebastián de Villaviciosa, Juan de Matos Fragoso i Juan de Zabaleta, autors respectivament de cadascun dels tres actes (impresa el 1662) [representada set cops a Barcelona].

VI) *El guardar una mujer no puede ser*, d'Agustín Moreto (cfr. el nostre núm. 23).

VII) *D. Lucas*: es tracta de *Don Lucas del Cigarral o Entre bobos anda el juego*, comèdia de *figurón* de Francisco de Rojas Zorrilla (escrita el 1638 i impresa el 1645) [quatre cops representada a Barcelona].

VIII) *El Cid Campeador*: segurament es tracta d'*El Cid Campeador y el noble siempre es valiente*, de Fernando de Zárata (impresa el 1715 però de la qual conservem el manuscrit autògraf que porta data del 5 d'abril de 1660: ms. 17229 de la Biblioteca Nacional)²⁹ [representada onze vegades a Barcelona].³⁰

IX) *Santa Isabel de Hungría*: correspon a *El Job de las*

²⁷ L'única traducció del segle XVIII que en coneixem és *Berenize en Tesalónica* (1775), el títol complet de la qual és *Premiar al hijo mejor venciendo amor por amor: Antígono y Demetrio, Berenize en Tesalónica*. La traducció és del còmic José Ibarro. També en conservem el manuscrit a la Biblioteca Municipal de Madrid (ms. 1-84-6; AGUILAR 1981-2001: IV, núm. 3550).

²⁸ Escric el cognom com a *Cáncer* i no -com és costum- *Cáncer* perquè aquest dramaturg i poeta, Jerónimo de Cáncer y Velasco, era fill de Barbastre (Osca) i per tant el podem connectar amb l'antic llogaret de Cáncer (Graus), a tocar de l'embassament Joaquín Costa o de Barasona, que quedà despoblat el 1929 per la construcció d'aquest embassament; puc presumir d'haver-lo visitat i haver enquestat dues senyores que hi van viure abans de la despoblació (María Cruz Ardanuy, nascuda a Cáncer el 1914 i la seva germana Nieves, nascuda el 1928; RIZOS 2006: 30).

²⁹ Són onze les representacions que porten el títol *El Cid Campeador*, de manera que no l'identifico amb *Las mocedades del Cid* de Guillén de Castro (amb cinc representacions a Barcelona) ni amb *El Cid* (amb tres representacions), agrupades totes com una mateixa cosa atribuïble a Zárata, Guillén de Castro o Jerónimo de Cáncer per Sala-Valldaura (SALA-VALLDAURA 1999: 177).

³⁰ Per via manuscrita ens ha arribat *Introducción nueva para la comedia «El Cid Campeador»*, obra de Tadeo Moreno González García (Institut del Teatre de Barcelona, ms. 67.584; Aguilar 1981-2001: v, núm. 5923), però la seva breu extensió (17 fulls) ens condueix a descartar-lo.

mujeres Santa Isabel de Hungría, reina de Hungría: Tirano de Hungría, comèdia religiosa de Juan de Matos Frago (impresa el 1657) [vuit cops representada a Barcelona].

X) *La vida es sueño*, de Calderón de la Barca (cfr. el nostre núm. 7).

XI) *Mudanza de la fortuna y firmeza del amor*: es tracta de *Mudanzas de la fortuna y firmezas del amor* de Cristóbal de Monroy y Silva (1612-1649) (cfr. el nostre núm. 8).

XII) *Santa María Egipcíaca*: serà *La gitana de Menfis, Santa María Egipcíaca o La pecadora y penitente*, comèdia de sants de Juan Pérez de Montalbán (1638) [representada vuit cops a Barcelona].

XIII) *Los áspides de Cleopatra*: l'haurem d'identificar amb l'homònima tragèdia històrica o llegendària de Francisco de Rojas Zorrilla (representada el 1642 i impresa el 1645), molt més popular que l'*entremés asaynetado* d'identíc títol que va publicar José Julián de Castro al segle XVIII (impremta de Castro, sense lloc ni any d'edició).

XIV) *El mariscal de Birón*: que hem d'identificar amb *El mariscal de Virón*, comèdia històrica de Juan Pérez de Montalbán (impresa el 1632) [quatre cops representada a Barcelona].

XV) *La Real Jura de Artaxerxes*: que ja hem vist que és *La piedad de un hijo vence la impiedad de un padre y Real jura de Artaxerxes*, d'Antonio Furmento Bazo (1765) (cfr. el nostre núm. 9).

Veiem que, de les quinze peces d'aquesta segona llista, vuit coincideixen i set són diferents, la qual cosa demostra l'èxit d'alguns d'aquests espectacles. Al llistat del nostre document hem vist també algunes obres (vuit exactament) que es van representar més d'un dia, normalment en dies consecutius: *La escocesa* de Voltaire, *El Siroe* de Metastasio, *La prudencia en la niñez* d'Antonio Pablo Fernández, *Mérove y Polifonte* d'Antonio Bazo, *La Andrómaca* de Racine, *El sacrificio de Efigenia* de José Cañizares, *La Eugenia* de Beaumarchais, i les col·lectives *El catalán Serrallonga* i *El Bruto de Babilonia*. Fixem-nos que quatre d'aquestes obres, és a dir, gairebé la meitat, són peces estrangeres, tres franceses (Voltaire, Racine i Beaumarchais) i una italiana (Metastasio). L'únic autor estranger que va tenir un sol passí fou Corneille amb *El Cid*. Comprovem, igualment, que del total de 48 peces del document (a les quals podem sumar les 8 noves que aporta el document citat per Rabasa i Rabasa: 56 en total), només set són obres estrangeres (dues de Racine, dues de Metastasio i una de cadascun dels altres) i tota la resta (49: 41 + 8) són espanyoles.

D'altra banda, si ens fixem en l'època de les peces teatrals que es representaven, comprovem que la gran majoria (37; 29 del nostre document i les 8 noves del de Rabasa i Rabasa) són obres del Barroc (segle XVII), de forma que resten en clara minoria les obres escrites durant el mateix segle XVIII (19 en total). Dins d'aquesta classificació podem especificar que, de les set obres europees, tres són del segle XVII (les de Racine i la de Corneille) i quatre són del XVIII (Voltaire, Beaumarchais i Metastasio).³¹

Quant als dramaturgs, veiem que els autors més representats foren Calderón de la Barca i Agustín de Moreto (7 peces cadascun), seguits de Francisco Rojas Zorrilla (6), Juan de Matos Frago (5), tots ells del Barroc; els segueix José Cañizares (5), del segle XVIII; després vénen dos autors del Barroc: Fernando de Zúrate (3) i Juan Pérez de Montalbán (3), i finalment tenim, del segle XVIII, Antonio Bazo (2), Luis Moncín (2) i Pietro Metastasio (2). La resta estan representats per una sola obra.

Pel que fa als gèneres, ens adonem que el gènere dominant és la comèdia, que en representa més de la meitat (19).³² Després trobem el drama (12)³³ i finalment la tragèdia (5). En darrer lloc tenim els textos musicals, en què veiem les dues òperes dramàtiques de Metastasio i una sarsuela (la núm. 35).³⁴

Havent-ho comparat amb el teatre que es representava a Barcelona durant la darrera dècada del segle XVIII, recollit i analitzat per Josep Maria Sala-Valldaura (SALA-VALLDAURA 1999), hem vist que hi ha molts títols que es repeteixen, però n'hi ha cinc que no hi apareixen (núms. 25, 26, 36, 48 i XIII).³⁵ Malgrat tot, els gustos i les tendències són molt semblants als que extreu Sala-Valldaura en les seves conclusions.

Ens adonem
que el gènere
dominant és la
comèdia, que en
representa
més de la meitat.
Després trobem
el drama i
finalment la
tragèdia

³¹ Cal aclarir que la *Berenice* (núm. 43) tant pot ser la de Racine com la de Metastasio, però aquí l'hem comptat com la de Racine.

³² En alguns casos es detalla el tipus de comèdia: de costums, heroica, de «figurón», religiosa, de sants, mitològica, d'embolics, històrica o llegendària, de caràcter.

³³ Són predominants els drames històrics i els drames d'honor.

³⁴ Serien tres si comptéssim la *Berenice* com a metastasiana.

³⁵ Aquesta obra recull la cartellera de representacions a la Casa de les Comèdies de Barcelona durant aquest període, però l'estudi on analitza aquestes dades el va publicar en un treball posterior (SALA-VALLDAURA 2000).

BIBLIOGRAFIA³⁶

- AADD (1989): *Catálogo de las piezas de teatro que se conservan en el gabinete de manuscritos de la Biblioteca Nacional*, Madrid, Dirección General del Libro y Bibliotecas (Ministerio de Cultura), 3 vols.
- AGUILAR (1974): Francisco Aguilar Piñal, *Sevilla y el teatro en el siglo XVIII*, Oviedo, Universidad de Oviedo.
- AGUILAR (1981-2001): Francisco Aguilar Piñal, *Bibliografía de autores del siglo XVIII*, Madrid, CSIC, X vols.
- ÁLVAREZ (1988): Joaquín Álvarez Barrientos, «El actor español en el siglo XVIII», *Revista de Literatura*, vol. L, 100, p. 445-466.
- Caamaño (2002): María J. Caamaño Rojo, «*El mayor monstruo del mundo*, de Calderón: reescritura y tradición textual», *Criticón*, 86, p. 139-157.
- COOKE (1973): William P. Cooke, *Los monteros de Espinosa, comedia anónima del siglo XVIII*, Madrid, Playor.
- GUTIÉRREZ DEL CAÑO (1888): Marcelino Gutiérrez del Caño, *Códices y manuscritos que se conservan en la biblioteca de la Universidad de Valladolid*, Valladolid, Imprenta y Librería Nacional y Extranjera de Hijos de Rodríguez.
- HERRERA (1993): Jerónimo Herrera Navarro, *Catálogo de autores teatrales del siglo XVIII*, Madrid, Fundación Universitaria Española.
- LAFARGA (1997): Francisco Lafarga (ed.), *El teatro europeo en la España del siglo XVIII*, Lleida, Universitat de Lleida.
- MOLL (1966): Jaime Moll, *Catálogo de comedias sueltas conservadas en la biblioteca de la Real Academia Española*, Madrid, Real Academia Española.
- PALAU (1948-1987): Antonio Palau y Dulcet, *Manual del librero hispano-americano*, Barcelona, Librería Palau, 1948-1987, xxviii vols.
- PONTÓN (2002): Gonzalo Pontón (ed.), «Las mudanzas de Fortuna y sucesos de Beltrán de Aragón», dins Luigi Giuliani (coord.), *Comedias de Lope de Vega: Parte III*, Lleida, Milenio, p. 253-396.
- RABASA I RABASA (1985): Josep Rabasa i Fontseré i Francesc Rabasa i Reimat, *Història del teatre a Lleida*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs.
- RIZOS (2006): Carlos Á. Rizos Jiménez, *Toponimia de Ribagorza: Municipio de Graus II: zonas de Barasona, Graus y Panillo*, Lleida, Milenio.
- ROGERS I LAPUENTE (1977): Paul Patrick Rogers i Felipe Antonio Lapuente, *Diccionario de seudónimos literarios españoles, con algunas iniciales*, Madrid, Gredos.
- SALA-VALLDAURA (1999): Josep Maria Sala-Valldaura, *Cartellera del teatre de Barcelona (1790-1799)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Curial Edicions Catalanes.
- SALA-VALLDAURA (2000): Josep Maria Sala-Valldaura, *El teatro en Barcelona, entre la Ilustración y el Romanticismo*, Lleida, Milenio.
- SERÉS (2008): Guillermo Serés (ed.), «El villano en su rincón», dins Enrico di Pastena (coord.), *Comedias de Lope de Vega: Parte VII/1*, Lleida, Milenio, p. 67-199.
- SIMÓN (1984): José Simón Díaz, *Bibliografía de la literatura hispánica*, Madrid, CSIC, vol. xiv.
- URZÁIZ (2002): Héctor Urzáiz Tortajado, *Catálogo de autores teatrales del siglo XVII*, Madrid, Fundación Universitaria Española, 2 vols.

³⁶ Aquesta bibliografia s'ha de completar amb la consulta en línia del Catálogo Colectivo del Patrimonio Bibliográfico Español [base de dades]. [Consulta: juliol de 2016]. En línia: ccpb_opac.mcu.es.